

Tasavvufî Anlatımda Fıkhî Motifler: Mevlânâ'nın Mesnevî'si Örneğinde

The Fiqh Motifs in Sufi Expression: In the Example of Mawlânâ's Masnawî

Şeyda ÖZTÜRK

ORCID: 0000-0002-4861-3186 |

E-Posta: seydaozturk@akdeniz.edu.tr

Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr. Akdeniz University, Faculty
of Theology, Department of Sufism
Antalya, Türkiye

ROR ID: 01m59r132

Hilal ATILGAN MOĞOL

ORCID: 0000-0003-3343-2662

E-Posta: hilalatilgan@akdeniz.edu.tr

Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Res. Assist. Akdeniz University, Faculty of
Theology, Department of Islamic Law
Antalya, Türkiye

ROR ID: 01m59r132

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atf: Öztürk, Şeyda; Atılgan Moğol, Hilal. "Tasavvufî Anlatımda Fıkhî Motifler: Mevlânâ'nın Mesnevî'si Örneğinde". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Aralık 2024), 336-363.

<https://doi.org/10.35415/sirnakofd.1538311>

Date of Submission (Geliş Tarihi)	25. 08. 2024
Date of Acceptance (Kabul Tarihi)	06. 11. 2024
Date of Publication (Yayın Tarihi)	15. 12. 2024
Article Type (Makale Türü)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (Etik Beyan)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).
Plagiarism Checks (Benzerlik Taraması)	Yes (Evet) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (Çıkar Çatışması)	The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (Finansman)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

Öz

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) sûfî yönüyle ön plana çıkmış olsa da o mutasavvıf olmanın yanı sıra öncelikle bir ilim adamıdır. Mevlânâ'nın ilmi derinliğinin en önemli göstergesi ise telif ettiği eserleridir. Özellikle bir seyr u sülûk ve irşad rehberi olarak kabul edilen *Mesnevî*'de var olan akademik zenginlik *Mesnevî* ile ilgili disiplinler arası çalışmaların ortaya konmasını sağlamıştır. *Mesnevî* hikâyelerine bakıldığında birçok ilmî veri ile muhteviyâtı zenginleşmiş bir eser olduğu görülür. Bununla birlikte Mevlânâ'nın yetkinliği dile getirilen fıkıh sahasının *Mesnevî*'de nasıl tezahür ettiğine dair herhangi bir çalışma ortaya konmamıştır. Oysaki *Mesnevî*'de konu ve kavramlarıyla kendisine yer bulan bu ilim dallarından birisi de fikihtir. *Mesnevî*'de namaz, abdest, oruç, hac gibi ibadetlere dair olan beyitler hikmet-i teşrî açısından daha önceki çalışmalarda kısmen de olsa yer almıştır. Bununla birlikte *Mesnevî*'de fikhın üçlü tasnîfi olan ibâdât, muâmelât ve ukûbat alanına dair bilgilerin ne sûretle yer aldığına dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma fikhın bu üç alanına dair hüküm ve esasların *Mesnevî*'de ne suretle işlendiğini, söz konusu fikhî hükümlerin tasavvufî açıdan nasıl bir teşbîh unsuruna dönüştüğünü göstermeyi hedeflemektedir. Üzerinde detaylı bir incelemenin yapılmadığı fark edilen bu alan; Mevlânâ'nın fikhî müktesebâtının *Mesnevî*'ye nasıl yansıdığı sorusuyla birlikte tasavvufî konular ile söz konusu fikhî hükümler arasında ne yönden bir benzerlik kurulduğu sorusunu da cevaplamayı hedeflemektedir. Söz konusu fikhî konular kimi zaman *Mesnevî*'de bir hikâyenin müstakil konusunu oluştururken kimi zaman da fikhî bir hüküm beyitlerde tasavvufî bir konunun zımnî teşbihi olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Araştırma *Mesnevî*'nin altı cildinin tamamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada fıkha dair konu ve kavramlar Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî Şerhi*'nin detaylı indeksinden kelime tarama yöntemiyle oluşturulmuştur. Fıkıh literatürünün terim ve ıstılahları içinde bulunan; şeriat, kadı, fetva, caiz, haram, helal, mekruh, had, diyet, âkile, müflis, hacr, kısas, kaved, muhayyerlik, zarûret gibi kelimelerin takibi neticesinde bizatihi hikâyeye başlığında ve müstakil beyitlerde yer alan fikhî konu ve hükümler tespit edilmiştir. İncelemeler neticesinde namaz ve oruç gibi her Müslümanın bildiği konuların yanı sıra zarûret, muhayyerlik, âkile, hacr, had, kısas gibi sadece uzman olanların bilebileceği konuların da bulunduğu tespit edilmiştir. Bu konular fikhın genel kabul gören ibâdât, muâmelât ve ukûbat şeklindeki üçlü taksimi dikkat edilerek tasnif edilmiştir. Bu taksim içinde *Mesnevî* beyitlerinde yer alan fikhî hüküm ve konuların yorumları ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan *Mesnevî* şerh geleneğine mensup dört tam şerh olan Şem'î Efendi, İsmail Rusûhî Ankaravî, Ahmed Avni Konuk ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhlerinden yararlanılarak ortaya konmuştur. Neticede Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de fikhî konu ve hükümleri müstakil hikâyeler ve beyitlerde konu edindiği tespit edilmiştir. *Mesnevî*'de fikhî konuların öncelikle tasavvufî hal ve kavramın somutlaştırılması için bir teşbih unsuru olarak yer aldığı müşahede edilmiştir. Mevlânâ kimi zaman misal olarak verdiği bu hukuki konuların tafsili için okuyucusunu fıkıh kitaplarına yönlendirmekte ve asıl maksadı olan tasavvufî kavrama dair açıklamalarda bulunmaktadır. Bu süreçte *Mesnevî* beyit ve hikâyelerinde konu edinilen fikhî kavramlar okuyucuyu şeriat boyutundan tarikat ve tasavvuf sahasına ulaştıran birer köprü görevini üstlenmektedir. Çalışma bu yönüyle Mevlânâ'nın İslam hukuku alanında yetkin bir âlim olduğu tespitini doğrulayan veriler sunmuştur. Bu noktada *Mesnevî* şerhlerinin de, var olan fikhî konular ile tasavvufî konular arasındaki benzerlik bağlantılarını kurmada önemli bir araç olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, Fikhî Konular, Muâmelât.

Abstract

Although Mawlānā Jalāl al-Dīn al-Rūmī (ö. 672/1273) is primarily known for his sufi identity, he was a scholar. One of the most significant indicators of Mawlānā's intellectual depth is his written works. The academic richness, especially in his *Masnawī* has led to numerous interdisciplinary studies on the *Masnawī*. One of these branches of science that finds a place in the *Masnawī* with its subjects and concepts is fiqh (Islamic Law). However, no study has been put forward on how the field of fiqh, in which Mawlānā's competence is expressed, manifests itself in *Masnawī*. The couplets on worship such as salāh, wudhu', sawm and hajj in *Masnawī* have been partially included in previous studies in terms of hikmat tashri. Nevertheless, no study has yet been undertaken to examine how the information on the triple classification of jurisprudence, namely 'ibādāt, mu'āmalāt and 'uqūbāt, has been incorporated into *Masnawī*. This study shows how the provisions and principles of these three fields of fiqh are treated in *Masnawī* and how these fiqhical provisions are transformed into an element of tasawwufi taşbīh. The research was conducted in the entire *Masnawī*. In the study, the topics and concepts related to fiqh were formed by word scanning methods from the index of Ahmed Avni Konuk's Commentary of *Masnawī*. By tracking terms found in jurisprudential literature such as as shari'ah, qadi, fatwa, caiz (permissible), harām, halāl, hadd, diyet (blood money), 'aqīla, muflis, qisās, khiyār, zarūrah, etc., jurisprudential topics and rulings present in story headings and individual couplets were identified. As a result of the analyses, it was determined that among these subjects, there are issues that every Muslim has knowledge about such as salāh and sawm as well as issues that only specialists can know such as zarūrah, khiyār, taharrī, āqīla, hajr, hadd, and qisās. These subjects have been classified by paying attention to the generally accepted tripartite division of fiqh as 'ibādāt, mu'āmalāt and 'uqūbāt. Evaluations and sufi interpretations of jurisprudential rulings and topics found in the *Masnawī* were derived from the commentaries on the *Masnawī* by four major commentators of the Ottoman and Republican periods: Şem'î Efendi, İsmail Rusûhî Ankaravî, Ahmed Avni Konuk and Tâhirü'l-Mevlevî. As a result of the study, it has been revealed that Mawlānā deals with jurisprudential subjects and provisions in independent stories and couplets in *Masnawī*. It has been determined that the jurisprudential subjects and concepts covered in *Masnawī* are primarily included as an element of simile to concretize an abstract state and concept within the science of Sufism. It is noteworthy that the legal issues and terms in question are often subjects whose details can be known by those who are knowledgeable in the field of Islamic Law. In this respect, the study presented data confirming the determination that Mawlānā was a competent scholar in the field of Islamic Law. In this process, the fiqh concepts discussed in *Masnawī* couplets and stories serve as a bridge that takes the reader from the dimension of Sharia to the field of sect and Sufism.

Keywords: Sufism, Mawlānā Jalāl al-Dīn al-Rūmī, *Masnawī*, Fiqh Subjects, Mu'āmalāt.

Giriş

Mevlevîlik kaynakları Hz. Mevlânâ'nın pek çok ilmin yanı sıra özellikle fıkıh ilminde sahip olduğu yetkinlik üzerinde dururlar. "Fıkıh ilminde mütebahhir, şerîat ve hakikat yolunda müçtehid"¹ olduğu ifade edilen Mevlânâ'nın hocaları arasında zikredilen isimlerden birisi de *Buğyetü't taleb fi târihi Haleb* müellifi ve aynı zamanda Halep kadısı olan İbn Adîm'dir (ö. 660/1262). *Sipehsâlâr Risâlesi* Hallâviyye medresesinde İbn Adîm'in derslerine katılan Mevlânâ'nın bilhassa akranları arasındaki herhangi bir müşkil ve meselede yapmış olduğu tatmin edici açıklamalar üzerinde durur.² Yine bu derslerde hocası Kemaleddîn Adîm'in onun yüksek ilmî istidâdına binâen ilâve dersler koyduğu da aktarılanlar arasındadır.³ Tarih ve tabakât kitapları da Mevlânâ'nın fıkhî müktesâbatını teyîd etmektedir. Kureşî'nin (ö. 775/1373) Hanefî hukukçuları tasnif ettiği *el-Cevâhirü'l-muğıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye* isimli eserinde Hz. Mevlânâ oğlu Sultan Bahâeddin Veled'le birlikte Hanefî fakihî olarak yer alır. Onun özellikle mezhepler, fıkıh ve hilâf ilminde sahip olduğu ilmi kifayetin altı çizilir. İbn Hacib'in *Münteha'sına* yazmış olduğu şerh ile tanınan Kutbüddin-i Şirazi'nin (ö. 710/1311) Mevlânâ'yı imtihan etmek üzere meclisine gelişi ve Hz. Mevlânâ'nın açıklamaları neticesinde yüz üstü şükretmesi *Cevâhir*'in yer verdiği bir menkıbe olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Taşköprüzâde *Miftahu's-saâde*'de Kureşî'nin aktardıklarını tekrar etmekle birlikte Sultan Veled'in de fakih kimliğine atıfta bulunur.⁵ Fürûzanfer (ö. 1897/1970) bilhassa Mevlânâ'nın fıkhî hükümlerde müderris kabul edildiğini, Halep'te bulunduğu yıllarda Hanefî fıkhını, Şam'da ise fıkihtan *el-Hidâye*'yi okuduğunu hatırlatmaktadır.⁶

Menâkıbu'l-ârifin'de ise Mevlânâ'nın fıkhî müktesâbatına ve yetkinliğine ışık tutan hayli malumat bulunmaktadır. Bu mâlumâtın başında Konya ve Şam'da yakın temasta bulunduğu fakih ve kadı ünvanlı pek çok âlimin kendisinin muhîb ve mürîdi olduğu bilgisi gelmektedir. Kadı nâibi Mevlânâ Rükneddîn (ö. ?), Kadı Sirâceddin el-Urmevî (ö. 682/1283), İzzeddîn Sivâsî (ö. 654/1256), İzzeddîn Konevî (ö. ?), Amasya kadısı İzzeddîn (ö. ?), Kadı

¹ Mithat Bahari Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ* (İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2001), 136.

² Feridun b. Ahmed, *Sipehsâlâr Risalesi*, haz. Tahir Galip Seratlı, çev. A. Avni Konuk (İstanbul: Elest Yayınları, 2004), 39.

³ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, çev. Feridun Nafiz Uzluk (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 85.

⁴ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Hicr Li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993), 3/343-346.

⁵ Taşköprüzade Ahmed Efendi, *Miftahu's-saâde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû âti'l-ulûm* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 3/258-260.

⁶ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, 86.

Kutbeddîn Şirâzî (ö. 710/1311), Mevlânâ Şemseddîn-i Mardîni (ö. ?) bu isimlerin başlıcaları olup her birinin Mevlânâ'ya mürîd veya muhîb olma serüvenini takip etmek mümkündür. Mevlânâ'nın Celâleddin Karatay Medresesi'nde Mevlânâ Rükneddîn Mâzenderânî'nin huzurunda fıkıh okuyan talebelere rastlayıp “Acaba Allah fikhını nerede okutuyorlar?” diye sorması ve âh çekmesiyle Mevlânâ'nın heybetinden etkilenen yirmi dânişmendin o gün kendisine mürîd olması bu serüvene dair aktarılan hikâyelerden yalnızca biridir.⁷

Mevlânâ'nın mezhepler arasında tartışmaları alevlendirmek yerine sulhu tercih ettiği ve mezheplere dair inceliklere riâyeti önemseydiğine dair tespitler de *Menâkıb*'ta dikkat çeken bilgiler arasındadır. Nitekim dönemin emirlerinden Atabek Arslan'ın yaptırmış olduğu medresenin vakfiyesine “Bu medresenin müderrisinin mutlaka Hanefi ve sûfî olmasını, orada daima fıkıh ilmi verilmesini ve Şâfiîlere medresede yer verilmemesi” şartını koydurmasını eleştirmiş ve bu nevi şartlı iyiliğin makbul olmadığını âyetler ve örnekler ışığında izah etmiştir. Bununla birlikte zâviye ve hânkâhlarda niçin testilerin daima kible tarafında bulundurulduğuna dair sorulan soruyu, bazı mezheplerin tahiyetü'l-mescid konusundaki farkı fikhî tercihleri şeklinde cevaplaması da fıkıh ilmine duyduğu vukûfiyetin akislerindedir.⁸

Mevlânâ'nın Konya'da bulunduğu yıllarda Akıncı Medresesinde *Hidâye* okuttuğu *Menâkıb*'ta takip edilebilen bilgiler arasındadır.⁹ *Menâkıb*'ta Mevlânâ'nın fetva görevini her zaman yerine getirdiği ve konuyla ilgili olarak talebelerini “Ben ne halde olursam olayım, bir kimse benden fetva almak için gelirse sakın engel olmayın. Her halde bana bildirin ki medreselerin âidatı bize helal olsun ve bu takvâ hânedânından fetvanın kesilmesini istemiyorum” cümlesiyle uyardığı kaydedilmektedir.¹⁰ Mevlânâ'nın Kadı İzzeddîn Sivâsî'nin kendisine mürîd olmasına sebep olan fetvası, evlilik birliğini korumak adına Muinüddin Pervâne (ö. 676/1277) ve birtakım kişilere vermiş olduğu fetvalar, inhina konusunda bir fakihe verdiği cevap, Şemseddîn Mardîni'ye aradığı bir fetva hususunda yardım etmesi söz konusu fetvalarına örnek gösterilebilir.¹¹

⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 1/141, 300, 306, 307, 352.

⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/317, 315.

⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/485-486; Caner Arabacı, “Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya”, *Selçuklu Devri Konya Medreseleri* (Konya: Konya Ticaret Odası, 2023), 185.

¹⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/ 255.

¹¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/306, 311, 352, 307.

Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve ilmî ve tasavvufî şahsiyeti üzerinde yazılanlar günümüze zengin bir Mevlânâ bibliyografyası ulaştırmıştır.¹² Bu birikim içinde onu yetiştiren târîhi ve kültürel durum kadar özellikle diğer eserlerine oranla daha çok okuyucu kitlesine ulaşmış olan *Mesnevî*'nin muhteviyât ve kaynakları, Mevlânâ'nın düşünce sisteminin anahtarları kabul edilmiş ve disiplinler arası çalışmalara cesaret vermiştir. Bu geniş yelpaze içinde yer alan *Mesnevî*'nin tasavvuf başta olmak üzere Temel İslam Bilimleri ile bağlantılarını kuran çalışmalar arasında Rusûhî İsmail Ankaravî'nin *Minhâcu'l-fukarâ*¹³, *Nisâbu'l-Mevlevî*¹⁴, *Câmiu'l-âyyât*¹⁵ gibi eserleri başta olmak üzere Furûzanfer'in *Ehadis-i Mesnevî*¹⁶, Ali Yardım'ın *Mesnevî Hadisleri*¹⁷ Hüseyin Güllüce'nin *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî*¹⁸, Hikmet Aldemir'in *Mesnevî'de Kur'an yorumları*¹⁹, Halim Gül'ün *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*²⁰, Dilaver Gürer'in *Fususul-hikem ve Mesnevî'de peygamber öyküleri*²¹, Safi Arpaguş'un *Mevlana ve İslam*²² isimli eserlerinin sıralandığı görülür. Ne var ki *Mesnevî*'nin tasavvuf başta olmak üzere tefsir, hadis, akâid ve siyer ilimleri ile bağlantısının takibine izin veren yukarıdaki eserlere benzer herhangi bir kitap telifinin *Mesnevî*-İslam Hukuku bağlantısını ortaya koyacak şekilde oluşturulmadığı görülür. Bu sahada var olan çalışmalar makale ölçeğinde karşımıza çıkan iki çalışma olup ilki Mehmet Nuri Güler tarafından kaleme alınan "*Mesnevî'deki Bazı Ahkâm Âyetlerinin Yorumu Işığında Fıkıh ve Tasavvuf'un Bilim Kuramı'na Ait Genel Bir Değerlendirme*"²³ başlıklı tebliğdir. *Mesnevî*'nin 3. cildinde yer alan "Hz. Davud'un Yargılanması"nı konu edinen beyitler özelinde yapılan çalışma, yargılama motifinde fıkhî ve tasavvufî bakış açısı ve iki ilim arasında var olan yöntem farklılıkları

¹² Mehmet Önder vd., *Mevlânâ Bibliyografyası* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974); Mustafa Tekin, "Mevlânâ Bibliyografyası", *İSTEM Dergisi* 10 (2007), 345-398; Arzu Yılmaz, "2007 Unesco Mevlânâ'yı Anma Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik İle İlgili Yayınlanmış Türkçe Eserler Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2015), 225-240; Sâfi Arpaguş, "Batı'da Mevlânâ ve Mevlevîlik Bibliyografyası", *İSTEM* 10 (2007), 319-344; Adnan Karaismailoğlu vd., *Mevlana Bibliyografyası* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006).

¹³ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ: Mevlevî Adab ve Erkanı Tasavvuf İstihlaları*, haz. Safi Arpaguş (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008).

¹⁴ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, haz. Yakup Şafak, İbrahim Kunt, çev. Tâhirü'l-Mevlevî (Konya: Tekin Yayınevi, 2005).

¹⁵ Ümmügülsüm Tokgöz, *İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin Câmiu'l-âyyât'ı: Metin-inceleme (Vr. 96b-179b)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁶ Bedüzzaman Furûzanfer, *Ehâdis-i Mesnevî* (Tahran: Müessesese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1968).

¹⁷ Ali Yardım, *Mesnevî Hadisleri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2008).

¹⁸ Hüseyin Güllüce, *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999).

¹⁹ Hikmet Akdemir, *Mesnevî'de Kur'an Yorumları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010).

²⁰ Halim Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014).

²¹ Dilaver Gürer, *Fususul-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri* (Konya: MEBKAM Yayınları, 2007).

²² Safi Arpaguş, *Mevlânâ ve İslâm* (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007).

²³ Mehmet Nuri Güler, "Mesnevî'deki Bazı Ahkâm Âyetlerinin Yorumu Işığında Fıkıh ve Tasavvuf'un Bilim Kuramı'na Ait Genel Bir Değerlendirme", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18 (2007), 199-213.

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sahaya ait ikinci çalışma Mustafa Yıldırım'ın "*Hukuk Ahlâk İlişkisi Bağlamında Tasavvuf ve Mesnevî*" adlı makalesidir.²⁴ *Mesnevî*'de yer alan ahlâkî öğütler ile ferd ve toplum huzurunu amaçlayan hukukun gâye birliğine yoğunlaşan çalışmada beyitler daha çok hukuk-ahlâk yönünden değerlendirmeye çalışmıştır.

Oysaki *Mesnevî* incelendiğinde Mevlânâ'nın bizâtihi İslam hukuku içinde gelişen terminolojiyi ve fikhî hükümleri beyitlerde işlediği görülmektedir. Tarih ve tabakât kitaplarınca altı çizilen Mevlânâ'nın fikhî müktesebâtı bir vahdet dükkânı olarak takdîm ettiği *Mesnevî*'sinde tüm yetkinliği ile görülebilmektedir. Öyle ki *Mesnevî*'de İslam hukuku'nun akledilebilir hükümleri, tasavvufî inceliklerin kavranmasına köprü görevi üstlenen güçlü teşbihlere dönüşmüştür. Mevlânâ'nın İslam hukuku sahasından yapmış olduğu benzetmeler, hikâyelerinde yer verdiği konular dikkate alındığında kendisinin, ancak hukuk disiplininin uzmanlarınca vâkıf olunacak detaylara hâkim olduğu görülmektedir. Mevlânâ mürşid noktasında yanılmış bir mürîdin durumu, mürîdin mürşidine edebi, aşk-ı ilâhînin mâhiyeti, fakr-ı mânevî, sekr ve temkin gibi tasavvufun amelî ve irfânî boyutuna dâir birçok tasavvufî konunun izâhında kimi fikhî hükümleri beyitlerde zımnî bir teşbih²⁵ unsuru olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte *Mesnevî*'de öznesi kadı ve fakih olan birçok hikâyenin bulunduğu da bir gerçektir. "*Zindandakilerin kadının vekîline müflisi şikâyet etmeleri*"²⁶, "*Bağcının sûfi, fakîh ve aleviyi birbirinden ayırıp yalnız bırakması*"²⁷, "*Kadının kadılıktan şikâyeti, naibin ona verdiği cevap*"²⁸, "*Kadının Cuhâ'nın karısına kapılması, sandıkta kalması*"²⁹ "*Sûfi hikâyesi, sûfiyle kadı*"³⁰ *Mesnevî*'deki başlıca kadı ve fakih kavramının yer aldığı başlıca hikâyelerdir. Bu hikâyelerin kimisinde Mevlânâ kadıda bulunması gereken vasıflarla ilgili detaylı bilgiler aktarmaktadır. Mevlânâ'ya göre şeriatın hükümlerini icrâ eden kadı; Allah terâzisi, şeriat mumu, adalet denizinin katresi olup illetsizlik, tarafsızlık ve göz tokluğu gibi hasletlere sahip oldukça görevini hakkıyla yerine getirecektir.³¹ Bununla birlikte *Mesnevî*'de kadı ve fakih metaforunun insân-ı kâmil, mürşid, akl-ı maad gibi olumlu

²⁴ Mustafa Yıldırım, "*Hukuk Ahlâk İlişkisi Bağlamında Tasavvuf ve Mesnevî*", *Sûfi Araştırmaları* 1/1 (2010), 9-16.

²⁵ Müşebbeh ve müşebbehün bihin açık olmadığı, teşbih olduğu ancak sözün mânasından ve bağlamından anlaşılan teşbihdir. Bk. Ali Bulut, *Belâgat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 185.

²⁶ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Veled Çelebi İzbudak (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2018), 2/614-618.

²⁷ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/2167-2216.

²⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/2745-2755.

²⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/4450-4588.

³⁰ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/1485-1655.

³¹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/495-496.

anlamaların yanı sıra aşk-ı ilâhiden bî-nasip, akl-ı maaş, zahir-perest gibi birbirine zıt anlam içeriklerini de temsil ettiği takip edilebilmektedir.

Bu çalışma kendisinden önce kaleme alınan ve yalnızca *Mesnevî*'de yer alan spesifik kimi beyit ve hikâyeler üzerinde yoğunlaşan çalışmalardan farklı olarak iki sorunun cevabını aramaktadır. *Mesnevî*'nin tamamında İslam hukukunun klasik fıkıh tasnifi olan ibâdât, muâmelât, ukûbât başlığı altında hangi konulara değinilmiştir ve söz konusu kavram ve hükümler tasavvufî bir eser olan *Mesnevî*'de nasıl bir görev üstlenmektedir?

Bu gâyeden hareketle çalışmada öncelikle *Mesnevî* hikâyelerine konu olan fıkhî hüküm ve kavramlar klasik fıkıh tasnifi olan ibâdât, muâmelât ve ukûbât başlığı altında incelenmektedir. İkinci olarak söz konusu fıkhî hüküm ve konuların *Mesnevî*'de işlevselliği ve hangi tasavvufî konu ve kavramın izâhında bir teşbih unsuru olarak bulunduğu üzerinde durulmaktadır. *Mesnevî*'de yer alan fıkhî hükümlere dair tasavvufî değerlendirmeler ise *Mesnevî*'nin tamamına şerh kaleme almış olan Şem'î Efendi (ö. 1011/1602-1603 [?]), İsmail Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631), Ahmed Avni Konuk (ö. 1938) ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin (1877-1951) *Mesnevî* şerhlerinden hareketle takip edilmektedir.

1. Mesnevî'de İbâdât

Mesnevî'de başta namaz olmak üzere farklı ibadetlere yer yer temas edildiği görülmektedir. Eserde zikri geçen ibadetler tahkik edildiğinde diğer konulara nazaran namaz ve namaza ilişkin konuların fıkhî derinlikleri üzerinde daha fazla durulduğu görülmüş; oruç, zekât, hac ve umrenin olmazsa olmazlarından olan Kâbe³² telbiye³³ gibi unsurları ile tavaf³⁴ gibi rükünleri daha ziyade fıkhın hikmet-i teşrî bağlamında ele alınarak sâlikin aşk halini anlatmada önemli metaforlar olarak işlendiği müşahede edilmiştir. Namaz haricindeki ibadetlerin fıkhî nüanslarına hikâyeler arasında yer yer değinilmiş olsa da hükümlerin fıkhî ve tasavvufî açıdan şerhine müsaade edecek detaylı bilgiler yer almamaktadır. Aynı durum istihaze kadının namaz kılması³⁵ mahrem bölgede bulunan kılların namaza engel olması³⁶ gibi namazla ilgili bazı meseleler için de geçerlidir.

³² Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/4289.

³³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/870-871.

³⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 4/753.

³⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/1797-1800.

³⁶ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 5/3325-3331.

Lügatte “dua etmek” anlamına gelen namaz, şer’î olarak tekbir ile başlayıp selam ile sona eren, özel hareket ve sözlerle tatbik edilen bir ibadettir.³⁷ Kılınan namazın geçerli olabilmesi namazın içindeki ve dışındaki farzları olarak isimlendirilen gerekli şart ve rükünleri bünyesinde barındırmasına bağlıdır. Bu farzlardan herhangi birinin bulunmaması durumunda namaz sahih olmamaktadır.³⁸ Namazın geçerliliğiyle ilgili öne sürülen şartlarla birlikte namazda konuşmak, cennet veya cehennemî hatırlamak hâricinde yüksek sesle ağlamak gibi namazı bâtil veya fâsid kılan hususlar üzerinde de durulmuştur.³⁹

İslâm’da namaz nasıl ki farz ibadetlerdense, namazı cemaatle eda etmek de duruma göre farz veya sünnet-i müekkede konumunda olan, namazın sevabını arttıran ve teşvik edilen hususların başında gelmektedir.⁴⁰ Namazın cemaatle edâ edilmesindeki en önemli unsur imamlık hususunda imamlığa en layık kişiyi belirlemek için birtakım şartlar belirlenmekle birlikte imamlığı mekruh olan kişilerle ilgili de bazı kriterler öne sürülmüştür.⁴¹

Mevlânâ *Mesnevî*’de farklı hikâyelerde namazın aşamalarına değinerek yer yer tafsilat mesabesinde bulunan bilgiler aktarmıştır. Mevlânâ’nın değindiği konulardan birisi namazın farzlarından olan istikbâl-i kibledir. Samimi niyetle yalancı bir şeyhe tâbi olan kişinin durumu anlatılırken mürîdin durumu “*Hâli, tıpkı gece ortasında kible arayana benzer. Kible bulunmasa bile namazı caizdir.*”⁴² ifadeleriyle aktarılmıştır. Mevlânâ’nın hakikati arayan mürîdin durumunu kible tayinini kendi gayretiyle yapmaya çalışan kişiye kıyas etmesi hayli ilgi çekicidir. Zira fıkhîta da kibleyi tayin edemeyen kişinin ya bir bilene danışması ya da çeşitli alametlerle kiblesini tayin etmesi gerekir. Tüm çabaları sonunda yanlış yöne doğru namaz kıldığı takdirde namazı iade etmesi gerekmez.⁴³ Mevlânâ fıkhnın bu mufassal bilgisini mânevî kiblesini tayin edebilmek uğruna yalancı da olsa bir şeyhe tabi olan mürîdin durumunu açıklamak için mesel olarak kullanmıştır. Her iki durumda da müminin hakikati

³⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhnı Ansiklopedisi 1*, çev. Y. Vehbi Yavuz (İstanbul: Risale Yayınevi, 2018), 391.

³⁸ Abdullah Kahraman vd., *İslam İbadet Esasları* (İstanbul: Ensar, 2018), 99. Detaylı bilgi için bk. Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl Merginânî, *el-Hidâye*, thk. Talâl Yusûf (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, ts.), 1/45-56.

³⁹ Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-Muhtâr*, thk. Orhan Çeker (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 30-31.

⁴⁰ Kahraman vd., *İslam İbadet Esasları*, 125.

⁴¹ Ebü Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l Marife, 1414), 1/39-44.

⁴² Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 1/2285.

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/192; Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhnı Ansiklopedisi 1*, 480-481.

bulmak için cehdetmesi icap etmekte, tüm gayretlerine rağmen yanlış yönde kanaat getirse dahi ibadeti kabul olmaktadır.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de temas ettiği bir diğer konu imamlık ve şartlarıdır. "Dekukî'nin imam olarak öne geçmesi"⁴⁴ başlıklı hikâyesinde Mevlânâ fıkhîta imamlık şartları arasında sayılan imamın kör olmaması şartı üzerinde durmuş ve körün imamlığının mekrûhiyeti münasebeti ile tasavvufî açıdan mânevî körlüğün mekrûhiyeti arasında bir mecaz köprüsü kurmuştur. Mevlânâ körün görünen pisliklerden sakınamaması nedeniyle bu mekrûhiyetin oluştuğunu belirtmekte ve akabinde bâtnı kör kimselerin de bâtnî ve hafî kirlerden kendisini koruyamayacağını ilâve etmektedir. *Mesnevî* şârihi Şem'î Efendi söz konusu mekrûhiyetin gönül gözü kör olduğu halde mürşidlik konusunda iddialı olan kimseler açısından yorumlamaktadır. Müşâhede-i zât mertebesine urûc arzusu bulunan sâlik öncelikle kâmil bir mürşidin irşâdında kendi bâtnî kirlerinden tedrîcle arınmalıdır. Aksi takdirde tarîkat açısından onun mürşidliğe liyâkati gerçekleşmemiş olur.⁴⁵ İsmâil Ankaravî beyti açıklarken öncelikle bazı fukahânın körlerin imamlığını caiz görerek Ümmü Mektûm'un imamlığını delil getirdiklerine dikkat çekmektedir. İkinci olarak Ümmü Mektûm'un kör kabul edilemeyeceğini ifade eden tasavvuf ehlinin yorumunu paylaşmaktadır.⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî de Ankaravî'nin yorumları çerçevesinde kalarak konu ile ilgili beyti Ümmü Mektûm'un imameti etrafında gelişen görüş farklılıkları çerçevesinde değerlendirmeyi yeterli bulur.⁴⁷ Konuk söz konusu beyitlerde mekrûhiyetin mecazen karşılığını aramaktan ziyâde sır necâsetleri ve mânevî pisliklerden temizlenmenin zâhirî necâsetlerden arınmak kadar kolay olmadığı üzerinde açıklamalarını yoğunlaştırmaktadır.⁴⁸

Mevlânâ'nın açıkladığı bir diğer fıkhî konu namaz esnasında ağlamanın namazı bozup bozmadığı sorusudur. Mevlânâ bu soruyu *Mesnevî*'nin 5. cildinde müstakil bir hikâye başlığı altında ele almaktadır.⁴⁹ Mevlânâ bu hikâyede namazın hangi durumlarda bozulacağı meselesinde fıkhın teferruatlı konuları arasında yer alan bir bilgiyle meselenin özünü açıklamaktadır. *Mesnevî*'de verilen bilgilere bakıldığında konunun fıkhîta anlatıldığı şekliyle birebir aynı şekilde aktarıldığı görülmektedir. Öte yandan Şem'î Efendi fukahânın ağlama ve

⁴⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 3/2085-2090.

⁴⁵ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 3* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 272), 153a.

⁴⁶ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî* (Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1841), 3/340.

⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2014), 6/546.

⁴⁸ A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 5*, haz. Selçuk Eraydın vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 551.

⁴⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 5/1265-1270.

nevha konusunda farklı hükümlere sahip olmasından hareketle ehl-i bâtinin da benzer şekilde farklı hükümlere sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre sâlik ilâhî şevk nedeni ile ağlıyor, nevha ediyorsa güzel ve latîf; taklîd sebebi ile girye ve figan ediyorsa çirkin ve merduddur.⁵⁰ Ankaravî başlık ve beyitleri fikhî çerçevede tutmak sûretiyle şerhi yeterli görmektedir.⁵¹ Avni Konuk “Yok, o ağlayış, o yaş, beden zahmetindense ip de kırıldı işnede.” beytinden hareketle namazın bütünüyle Hakk’a teveccüh olduğunu belirtmekte ve kâmil bir teveccühle kılınan namazda dökülen gözyaşı sebebiyle mâsivânın Hakk’a fedâ edileceğinden dolayı namazın kâmil olacağını vurgulamakta, aynı sorunun *Fîhî Mâ Fîh* adlı eserinde de konu edildiğini hatırlatmaktadır.⁵²

2. Mesnevî’de Muâmelât

Fıkhın ibâdât, muâmelât ve ukûbât şeklindeki üçlü tasnifinde kapsam olarak en büyük yekûnu muâmelât içermektedir. *Mesnevî’de* muâmelâtın bütün konuları olmasa da temel ve önemli pek çok meselenin *Mesnevî* hikâyelerinde işlendiği görülmektedir. Muâmelâtın bütün konularını içermemesi onun temelde bir fıkıh ve hukuk kitabı olmamasından kaynaklanmaktadır. *Mesnevî’de* yer alan muâmelât konularının metin içerisine yerleştirilme tarzına bakıldığında salt bilgi aktarımından ibaret olmadığı görülmektedir. Mevlânâ fikhî konularla ilgili çoğu zaman öz bilgiyi aktarmış ve o bilgiyi tasavvufî perspektifle yorumlamıştır.

Mesnevî’de işlenen ve yer yer detaylarına temas edilen muâmelât konularından bazıları şunlardır:

2.1. Diyet

Şer’i bir terim olarak diyet, hür kişinin nefesine veya nefsinden daha aşağı şeylere karşı işlenen cinayet sebebiyle verilmesi gereken maldır.⁵³ Bir başka ifadeyle diyet, kan bedeli demektir ve öldürme veya yaralama gibi işlenen bir suç nedeniyle mağdura ya da varislerine ödenmesi gereken bir tür tazminatı ifade etmektedir.⁵⁴ Diyetin verilme sebebi birisini öldürmek olduğundan vermesi gereken kişi kâtildir ve borç kâtile aittir.⁵⁵ Bununla

⁵⁰ Şem’î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 5* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü’l-Mesnevî, 205), 160b.

⁵¹ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 5/309.

⁵² A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 9*, haz. Mehmet Demirci vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 423-425.

⁵³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni’l-muhtâc ilâ marifeti me ânî elfâzi’l-Minhâc* (b.y.: Dârü’l Kütübî’l İlmiyye, 1994), 5/295.

⁵⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 106.

⁵⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi 8*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Risale Yayınevi, 2018), 98.

birlikte diyeti ödeyecek kişi ya da kişiler hakkında genel itibariyle iki durum söz konusudur. İlk durumda öldürme fiili kasten işlendiyse, maktul yakınlarının rızası şartıyla, diyet kâtile aittir. İkinci durum şibhü'l amd/kasta benzer veya hata yoluyla gerçekleşen cinayetlerde diyet âkile⁵⁶ tarafından ödenmektedir.⁵⁷

Mevlânâ Mesnevî'nin farklı yerlerinde diyet ve diyetle alakalı meselelere temas etmektedir. Bu başlıklardan birisi Mevlânâ'nın birkaç farklı yerde müstakil olarak ele aldığı âkile konusudur. Mesnevî'de âkilenin geçtiği ilk hikâye Hz. Dâvûd zamanında çalışmadan, eziyet çekmeden helâl rızık elde etmek isteyen kişiden bahseden hikâyedir. Hikâyenin ilerleyen kısmında yer alan 3. cilt 2470 numaralı beyitte “Eğer onu hatâ ile katleydimse, diyet âkile üzeredir, benim cânımın âkilesi elestten sen oldun!” ifadesi yer almaktadır. Şem'î Efendi ve Ankaravî beyitte lafzen geçen “âkile” münâsebeti ile daha çok âkile kavramının Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre tanımları üzerinde yoğunlaşmakta ve âkilenin bir mecaz olarak neyi temsil ettiği konusunda detaya girmemektedirler.⁵⁸ Ahmed Avni Konuk ise Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nde bu mısraları açıklarken öncelikle âkileyi fikhî bir terim olarak açıklamakta ve akabinde tasavvufî açıdan şerh etmektedir. Fıkhen âkile nasıl ki kâtilin öncelikle baba tarafından akrabasıdır ve baba bu vücûd-ı izâfide aslıdır; merâtib-i vücûd açısından da vücûd-ı mutlak-ı Hak vücûdât-ı izâfiyenin aslıdır. Canın aslı bu noktada Hakk'ın varlığı olduğundan Hak canın âkilesidir ve bu âkileleliğin başlangıcı ikiliğin başladığı elest bezmidir. Bu girizgâhtan hareketle Avni Konuk'un bu mısraları merâtib-i vücûd perspektifinden şerh ettiği görülmektedir.⁵⁹

Mesnevî'de âkilenin geçtiği diğer yer 5. ciltte “Kâtil olan nefsin kan bahâsı onun hilmî üzerinedir. Diyet âkile üzerinedir.”⁶⁰ beytinin yer aldığı ve Ayaz'ın durumundan bahseden hikâyedir. Şem'î Efendi beyitte yer alan üçüncü tekil zamirini Hz. Hudâ şeklinde şerh etmektedir. Kâtil âkilesine itimâd edip katl-i nefse cüret ettiği gibi kul da Hz. Hudâ'nın hilmine itimâd etmek sûretiyle günâha ikdam etmektedir. Bu noktada diyete tekabül eden

⁵⁶ Âkile, diyeti yüklenip ödeyen asabe, aşiret, divan ehli vesairedir. Diyeti yüklenenlerden her birine “âkil”, bunların oluşturduğu topluluğa da “âkile” denir. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017), 31.

⁵⁷ Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l Kütübî'l Arabiyye, 2014), 3/27,36; Muhsin Koçak vd., *İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 467.

⁵⁸ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 3* (İsmihan Sultan, 272), 179b.

⁵⁹ A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 6*, haz. Selçuk Eraydın vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 23.

⁶⁰ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 5/2101; A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 10*, haz. Mehmet Demirci vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 24-25.

kulun günahının afv edilmesi ancak Hz. Hudâ'ya mahsustur.⁶¹ Ankaravî okuyucuyu “âkile” kavramının yer aldığı ilk beytin şerhine yönlendirmekle birlikte Allah'ın hilim ve rahmeti yönüyle mücrim ve âsî nefislerin kavm, kabîle ve âkilesi gibi olduğunu belirtir. Öyle ki bir nefs-i kâtile ve âsiyeden ne zaman bir cürüm ve cinâyet sâdır olsa onun diyeti Hak Teâlâ'nın hilim ve rahmetinin üzerine düşer.⁶² Konuk bu beytin şerhinde âkileye kısaca değinmekte ve Ankaravî gibi detaylı açıklama için 3. ciltte mecazın ilk olarak geçtiği beytin şerhine yönlendirmektedir.⁶³

Diyet konusunun en detaylı ele alındığı yerlerden bir diğeri kadiya müracaat eden sûfînin hikâyesi ve bu başvuru neticesinde aralarında geçen diyalogdur.⁶⁴ Sûfînin kadiya söylediği sözlere bakıldığında Mevlânâ'nın, İslam ceza hukukunda sadece uzmanların hakkında bilgi sahibi olabileceği “tedib hakkını kullanma sebebiyle diyet tazminat olarak ödenir mi?” sorusunu son derece kapsamlı şekilde açıkladığı görülmektedir. Fakihlerin bu noktada farklı görüşleri vardır. Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre bu durumlarda diyetin ödenmesi gerekir. Mâlikî ve Hanbelî mezhebiyse kadının kendisine emredileni yaptığını ve kişinin sıhhatinden sorumlu olmadığını söylemektedir. Bu iki mezhebe göre öğretmen öğrenciyi meşru ölçülerle tedib eder ve öğrenci ölürse kişinin tazmin etmesi gerekmez.⁶⁵

Mevlânâ hikâyede kadının uyguladığı emirler sebebiyle kişinin zarar görmesi, aynı şekilde öğretmenin öğrencisini ve babanın çocuğunu tedib amacıyla dövmesi ve kişinin zarar görmesi meselelerine detaylı şekilde temas etmiştir. Mevlânâ'nın konularla ilgili farklı tercihlerde bulmasına bakıldığında bütün mezheplerin görüşlerine vakıf olduğu görülmektedir. Buna göre kadının şeriatın emirlerini uygulaması sebebiyle kişi zarar gördüğü takdirde kadının tazmin etmemesi ve öğretmenin dövdüğü çocuk vefat etse öğretmene bir şey gerekmeyeceği noktasında Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin görüşüne; baba oğlunu dövdüğü takdirde kan diyeti vermesi gerektiğinde ise Hanefî ve Şâfiî mezhebinin görüşlerini benimsemiştir. Görüldüğü üzere Mevlânâ dört mezhebin görüşlerine hâkimdir. Konuyla alakalı hangi görüş kendisine daha yakınsa o hükmü benimsemiş ve aynı zamanda neden o hükmü tercih ettiğini de ifade etmiştir.

⁶¹ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 5* (Dârü'l-Mesnevî, 205), 243b.

⁶² Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 5/480.

⁶³ Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 10*, 24-25.

⁶⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/1508-1525.

⁶⁵ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 4/77-79.; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî* (b.y.: Mektebetü'l Kahire, 1968), 9/179.

Hz. Mevlânâ bu beyitlerin akabinde söz konusu konuların detayları için okuyucuyu fikhî eserlere yönlendirirken asıl maksadının *Mesnevî*'de fakrı anlatmak olduğunu belirtmektedir. Öyle ki tasavvufî açıdan ifnâ-yı vücûd eden ve fenâ makamına ulaşan sâlikin hâli fıkıh kaidesine diyeti âkile ve tazmini üzerine kalan kâtilin durumuna teşbih edilmiştir. Nitekim söz konusu beyitlerin devamında her türlü emniyetsizlikten fakr sayesinde kurtulacağını belirttiği “ey Zülfikâr” hitâbının sâhibini Şem'î Efendi “derviş-i sâdık” şeklinde şerh etmektedir.⁶⁶ Ankaravî'ye göre Mevlânâ'nın fikhî bir konuda bilgi vererek tafsîlatı için fıkıh kitaplarına yönlendirmesinin sebebi okuyucunun her bir ilmin detaylarını o ilme dair kitaplarda aramasıdır. Dolayısıyla *Mesnevî* okuyucusu öncelikle *Mesnevî*'de tasavvufa dair tafsîlat bulacak olup bu tafsîlatın başında fakr ve fenâ gelmektedir.⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî de söz konusu fikhî teşbîh dâhil tüm örneklerin *Mesnevî*'yi okuyan veya dinleyenlerin anlayışlarını kolaylaştırmak için getirilmiş misaller olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁸ Konuk öncelikle söz konusu beyitlerde yer alan hükümlerin şer'î ahkâma göre beyan edildiğini ifade etmekte ve zamanımızda bu cezâların söz konusu olmadığını tasrîh etmektedir. Ona göre şer'î hükümlere göre bir kimse kendi menfaati için bir kimseyi dövmesi durumunda nasıl cezânın muhatabı oluyorsa nefsânî sıfatların tesîrinden kurtulmayan kimseler de cezâlardan emîn değildir. Tasavvufî açıdan arzulanan emniyet gerçek fakr sâhibi bir derviş gibi benlikten geçmektir.⁶⁹

2.2. Zarûret

Fıkıh terimi olarak yasak olan şeyin işlenmesini caiz kılacak özrü ifade etmektedir. Bir diğer deyişle dinin yasakladığı bir şeyi yapmaya veya yemeye mecbur eden durumdur.⁷⁰ Zarûretin yasak olan şeyleri mübah kılmasına usul-i fıkıhta “ruhsat” denmektedir. Bu durum “المحظورات تُبيح الضرورات / Zarûretler memnu olan şeyleri mubah kılar” şeklinde mecelle külli kaideleri arasında yer almaktadır.⁷¹ Bu kaidenin lafzından ilk anlaşılan her ne kadar zarûretlerin bütün yasakları mubah kılacağı yönünde olsa da hakikatte bunu ifade

⁶⁶ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 6* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Molla Ârif-Molla Murad, 38), 216a.

⁶⁷ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 6/356.

⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 17/157.

⁶⁹ A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 11*, haz. Dilâver Gürer vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 497.

⁷⁰ Abdülkerim Zeydân, “İslâm Hukukunda Zaruret Hâli I”, çev. Hayreddin Karaman, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 13/3 (1974), 165.

⁷¹ Hoca Emin Efendizade Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev. Raşit Gündoğdu - Osman Erdem (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 1/80.

etmemektedir.⁷² Bu prensibin işleyebilmesi için başkasının hakkına bir tecavüz bulunmamalı ve İslam'ın hakkında sabredildiği takdirde sevap olacağını bildirdiği bir husus olmamalıdır.⁷³

Mevlânâ *Mesnevî'*de “zarûretler haramları mübah kılar” ilkesine kimi yerde kısaca kimi yerde detaylı olacak şekilde pek çok hikâyede temas etmiştir. Bir kuş ile avcı arasında geçen diyalog bu örneklerden birisidir.⁷⁴ Mevlânâ'nın avcı ve kuş metaforları üzerinden aktardığı bilgilerin fıkhnın azîmet ve ruhsat konusundaki genel hükümleri olduğu görülmektedir. Fıkhn usûlüne bakıldığında ruhsatın genel hükmünün ibâhât olduğu görülecektir. Buna göre mükellef azîmet veya ruhsata göre hareket edebilir.⁷⁵ Hikâyeye bakıldığında Mevlânâ kuşun buğdayı yemesinin geçerli olabilmesini tam bir zarûret haline bağlamaktadır. Zarûret olmadan yemesini caiz kabul etmemekte, hatta zarûret durumunda bile ücretini ödeyerek yemesini tavsiye etmektedir. Söz konusu zarûret ve ibâha ilkesi *Mesnevî* şârihlerince sâlikin dünya ile irtibâtı açısından şerh edilmiştir. Şem'î'ye göre kuş sâlikî, avcı şeytanı ve buğday dünyayı temsil etmektedir. Sâlik murdar bir cîfe hükmünde olan dünyaya karşı ihtiyat ve azîmet ile hareket etmeli, yanaşmamalıdır. Aksi takdirde durumu zarûret hâli bulunmadığı halde haramı yemiş kimsenin durumuna düşmüş olur.⁷⁶ Ankaravî'ye göre önünde yetim malı buğdaylar bulunan avcılar; dışları nimet ve devlete ulaşmış, ellerinde yetim malları olduğu halde bâtnları kahr-ı ilâhîye muhatab kimselerdir. Kuşlar ise gördükleri zâhirî zenginlik karşısında hırsıyla hareket eden kimseleri temsil etmektedir.⁷⁷

Yukarıdaki örneğin dışında “Zarûretler murdarı mübah kılar” ilkesi *Mesnevî'*nin farklı yerlerinde hikâye örgüsünde yer alan bir hüküm olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela sofilerin sema için konuğun eşeğini satmalarıyla ilgili olan hikâyede “Zarûrette murdar da mübahdır. Nice kötü şeyler vardır ki zarûrette iyi ve doğru olur.”⁷⁸ ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifade bir başka yerde de “Murdar zarûret vakti helal olur”⁷⁹ şeklinde geçmektedir. Zarûretler ile ilgili fikhî ilke bir diğer hikâye olan şeyhinin haline âşina olmayan mürîdin şeyhi

⁷² Zeydân, “İslâm Hukukunda Zarûret Hâli I”, 165.

⁷³ Muhammed Ebû Zehra, *Fıkhn Usûlü İslam Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 326.

⁷⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/528-531.

⁷⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Fıkhn Usûlü İslam Hukuku Metodolojisi*, 58.

⁷⁶ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 6* (Molla Ârif-Molla Murad, 38), 76a.

⁷⁷ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 6/129.

⁷⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/520.

⁷⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/4672.

kınamasında yer almaktadır. Bu hikâyenin sonunda “Bir hastalığım var, şarap içmek zarûretindeyim. Hastalıktan ölüm hâline geldim, hatta bu hâlden de ileri bir hâle düştüm. Zarûret vakti her pis, temiz sayılır. Inkaâr edene lânet, başına toprak!”⁸⁰ ifadelerine yer verilmiştir. Mevlânâ'nın bu hikâyede “zarûretler memnu' olan şeyleri mubah kılar” prensibini dolaylı olarak zikretmektedir. *Mesnevî* şârihleri konu ile ilgili beyitlerde zarûret bahsini fikhî açıklama yoluyla okuyucuyu bilgilendirmekte ve âyet ve hadislerin ışığında zarûretin sınırları üzerinde durmaktadırlar.

2.3. Muhayyerlik

Hıyâr (*muhayyerlik*) kelimesi *ihtiyâr*dan türemiştir ve alışverişi geçerli kılma ya da feshetme seçeneklerinden en hayırlısını talep etmek mânâsındadır.⁸¹ Pek çok şartları olan muhayyerlik taraflardan birinin veya her ikisinin akitten geri dönme seçeneğine sahip olması şeklinde özetlenebilir.⁸² Muhayyerliklerin sayısı ile ilgili mezheplerin farklı görüşleri mevcuttur ve klasik kaynaklarda bu sayının on yediye kadar ulaştığı zikredilmektedir.⁸³ Mevlânâ *Mesnevî*'de sadece şart muhayyerliğine temas etmiştir.

Mevlânâ *Mesnevî*'de *alışverişte aldanmamanın çaresi* adıyla müstakil bir hikâye anlatmış ve o hikâyenin ana temasını *muhayyerlik* üzerine bina etmiştir. Mevlânâ'nın bu hikâyesinde anlattığı olay bir hayal ürününden ibaret olmayıp *Kütüb-i Sitt'e*de geçen “*Satım akdi yaptığımda 'Aldatma yoktur.' de. Böylece sattığın her malda üç gece muhayyer olursun. Aldığın malı istersen yanında tutarsın, istersen iade edersin.*” rivayetidir.⁸⁴ Mevlânâ bu rivayeti “*Peygamber dedi ki: 'Alışverişte aldanmaktan korkuyorsan alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al.'*” ifadeleriyle nakletmiştir. Hikâyenin devamında kişinin her ne iş olursa olsun ihtiyatlı hareket etmesi gerektiğini, aceleciliğin şeytandan kaynaklandığını, Allah'ın da yerleri ve gökleri altı günde yarattığını söylemiştir.⁸⁵ Şem'î'ye göre şart muhayyerliğine delil kabul edilen bu hadis rivâyetinin *Mesnevî*'de yer alması, sâlik adayının mürşid arama sürecinde olduğu kadar seyr u sülûkü gerçekleştirmede ve ibadetinde teennîyi gözetmesi içindir. Tâlib-i tarîkat ve râgıb-ı âhîret olan sâlik adayını sâdık mürşidi yalancı şeyhten ayırt etmek için çaba göstermeli şâyet

⁸⁰ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/3415-3416.

⁸¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru's- Sâdır, 1993), 267.

⁸² H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/25.

⁸³ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 4/565-566.

⁸⁴ Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), “Ahkâm”, 13 (no. 2355).

⁸⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 3/3496.

başaramıyorsa intisap konusunda acele etmemeli, teennîyi gözetmelidir.⁸⁶ Ankaravî muhayyerliğe dair beyitlerde hadisin zâhir mânâsından uzaklaşmamakla birlikte her iş ve isteği elde etmede teennînin önemi ve talepte devamlılık üzerinde durmaktadır.⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî ilgili beyiti meâlen tercüme etmekle iktifâ etmektedir.⁸⁸ Konuk fıkhîta Kitâbu'l-Büyû'daki hıyâr-ı şîrânın hikâyesinin konu başlığında yer alan hadîsle delillendirilmesini okuyucuyla paylaşmakta, seyr u sülûk açısından herhangi bir yorum yapmamaktadır.⁸⁹

Mevlânâ borçlu bir kişinin hikâyesini anlatırken muhayyerlik meselesine tekrar kısaca temas etmiştir.⁹⁰ Şem'î Efendi bu beyitte de aldanma tehlikesi bulunan alışverişin meta'larını; îmân, tövbe, amel-i sâlih ve Kur'ân-ı Azîm şeklinde şerh etmekte ve sâlikin bu konularda muhayyerlik şartını bulunduran biri gibi teennî ve ihtimâm üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir.⁹¹

3. Mesnevî'de Ukûbât

Genel anlamıyla ukûbât suç, emir ve yasaklardan müteşekkil kurallara muhalif hareket etmek veya kınanmayı ve cezayı gerektiren hal olarak tanımlanmaktadır. Kişi veya kişilerin işlediği suçların toplumdaki etkisi farklılık arz etmekte, kimi suçların toplum ve birey üzerindeki etkisi daha fazlayken kime suçların etkisi daha azdır. Dolayısıyla diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da her suç mukabilinde takdir edilen ceza aynı olmayıp suça denk cezalar tatbik edilmektedir.⁹² İslâm ceza hukukunda temel ilke suç ve cezanın dengeli olması; hafif bir suça ağır, ağır bir suça ise hafif bir cezanın öngörülmemesidir. Bu ilkenin *Mesnevî*'de, "Allah bu suretle, "Seni, suçun ne kadarsa o kadar tutarım. Suça verilen ceza, suç miktarıcadır."⁹³ ifadeleriyle zikredildiği görülmektedir.

Mesnevî incelendiğinde ukûbât konularının tamamı olmamakla birlikte özellikle had cezaları içerisinde yer alan kısas, içki içmek, müflisin hacri, sarhoşluk ve cezası gibi bazı suçlara temas edildiği görülmektedir. Zinanın cezası, hırsızın elinin kesilmesi gibi konular ise beyitlerin arasında geçmekle birlikte bunlarla ilgili hükümler ya da bunların tasavvufî açıdan şerhine müsaade edecek detaylı bilgiler yer almamaktadır.

⁸⁶ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 3* (İsmihan Sultan, 272), 254a.

⁸⁷ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 3/578.

⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6/914.

⁸⁹ Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 6*, 287.

⁹⁰ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/3542-3543.

⁹¹ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 6* (Molla Ârif-Molla Murad, 38), 456a.

⁹² Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 422-423.

⁹³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 6/937.

3.1. Kıyas

“Kaved”⁹⁴ olarak da bilinen kıyas canıye yaptığı işin misliyle ceza vermek demektir.⁹⁵ Daha kapsamlı bir diğer tanımla suçlunun kasten adam öldürme, yaralama, sakatlama gibi suçların misli/aynısıyla cezalandırılması demektir.⁹⁶

*Mesnevî'*de evine giren öküzü kesen bir adamla öküzün gerçek sahibinin davayı Dâvûd'a (a.s) götürmesi akabinde cereyan eden olaylar anlatılmaktadır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde meselenin sadece öküzün kesilmesinden ibaret olmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁷ Mevlânâ bizzat beyitlerde “kıyas” ve “kaved” lafızlarını kullanmak sûretiyle kıyası zikretmiştir.⁹⁸ Şem'î Efendi “kaved” lafzının kıyas anlamına geldiğini şerhinde belirtmekle birlikte beyti tercüme ile iktifâ etmiştir.⁹⁹ Ankaravî de kıyas ile ilgili beyitlerde tercümeden öteye gitmemiştir.¹⁰⁰ Konuk ilgili beyitlerle ilgili olarak kıyasın Kur'ânî delîli olan “Sizin için kıyasta hayat vardır” âyetini iktibasla kıyası teşrî-i hikmet açısından yorumlamaktadır.¹⁰¹

3.2. Müflis ve Hacr

Müflis örfen, hiçbir malı olmayan; ıstılahen ödemesi gereken borçları elindeki mallardan çok daha fazla olan şahsı ifade etmektedir.¹⁰² Borçlu kişinin mallarını elinden çıkarıp alacaklıları mağdur etme ihtimaline binaen birtakım tasarruflarının hacr/kısıtlama altına alınması meselesi pek çok hukuk sisteminde konu edilmiştir.¹⁰³ İslam hukukunda Ebû Hanîfe'ye göre borçlu kişi hacr altına alınamazken başta İmameyn olmak üzere çoğu müçtehit mahkeme kararıyla hacr altına alınabileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Temerrüt durumunda ise alacaklılar mahkemeye başvurarak borçlunun hacr edilmesini talep edebilirler.¹⁰⁵

⁹⁴ Maktulün bedeli olarak kâtilin öldürülmesi demek olan kıyasın eş anlamlısıdır. Bk. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, 3/372. Aynı zamanda kâtilin kıyas sahasına boynuna ip takılarak götürülmesi nedeniyle de kıyasa “*قود*/kaved” denilmiştir. Bk. Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 120.

⁹⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* 8, 50.

⁹⁶ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, 462.

⁹⁷ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 3/2306-2505.

⁹⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 3/ 2486, 4564.

⁹⁹ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* 3 (İsmihan Sultan, 272), 254a.

¹⁰⁰ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 3/405,760.

¹⁰¹ Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi* 6, 31.

¹⁰² Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* 6, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Risale Yayınevi, 2018), 551.

¹⁰³ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar, 2014), 3/68.

¹⁰⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 3/282-284; Alî al-Hafîf, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri: Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku*, çev. Rahmi Yaran (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 312-313; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 3/3/68-69.

¹⁰⁵ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 3/69.

Mesnevî'de evsiz barksız olarak nitelendirilen bir müflisin hikâyesi teferruatlı şekilde anlatılmakta ve müflise uygulanabilecek cezânın sınırlılığı hikâyede İslam hukukuna uygun olarak işlenmektedir. 2. ciltte yer alan hikâyeye “*Kadı tellallarının bir müflisi şehirde dolaştırarak halka bildirmeleri*” başlığını taşımaktadır. Hikâyeye göre müflis kişi en sonunda hapishaneye düşmüş, orada da rahat durmamış ve hapistekilerin yiyeceklerini tüketmiştir. Zindandaki diğer mahkûmlar bu durumdan şikâyetlerini kadıya bildirmişler ve adamın zindandan gönderilmesini talep etmişlerdir. Kadı işi tahkik ederek hapistekilerin haklı olduğunu tespit etmiş, dolandırıcılığının insanlara daha fazla zarar vermemesi için müflisin şehirde teşhir edilmesini emretmiş ve insanlar uyarılmıştır.¹⁰⁶

Şem'î Efendi'ye göre hikâyenin başkahramanı olan müflis iman, ibâdet ve taattan elinde hiçbir şey olmayan iblisi temsil etmektedir ve onun müflisliği tıpkı iblis gibi kıyâmete değin bu dünyada bâkîdir. Zindan ile kastedilen dünya, zindan ehli ile anlatılan Âdemoğullarıdır. Müflisin zindan ehlinin yiyeceklerini tüketmesi; şeytanın hîle ve mekr ile halkın kalb ve amellerini bâtil kılmasıdır. Kadı ile işaret edilen kâdî'l-kudât olan Hak Teâlâ'dır. Şem'î Efendi söz konusu âyetlerde müflis ile ilgili iki önemli detayın paylaşıldığını belirtmektedir. Bu hükümlerden ilki müflisin iflasının sabit oluncaya kadar hapishanede kalabildiği, ikincisi iflâs hükmü kesinleşince müflisin hapis cezasından kurtulduğudur. Öte yandan 654 numaralı beyitte Hz. Mevlânâ'nın Âdemoğullarının dünyada kalışlarını iflasları sabitleşinceye kadar dünya hapishanesinde kalan müflisin durumuna benzettiğini belirtmektedir. Ademoğullarının iflâsı ise dünyayı terk edip, taat ve ibadetle meşgul olmakla sabitleşir ve bu tür iflas kişiyi “müflis Allah'ın emanındadır” ilkesince dünya zindanı başta olmak üzere her türlü mâlî yükümlülük ve dünya için olan azaptan kurtar.¹⁰⁷ İsmail Ankaravî'de Şem'î Efendi'nin yorumlarına muvafakat eden bir şerh çizgisi benimsemektedir. Dünyaya dair elinde hiçbir şey bulunmadığını tahkik eden bir kul “el-abdü ve mâ yemlikuhu” sırrını duymaya başlar, kendisini her şeyden fakîr ve müflis bulur ve bu durumda kâdî-i hakikat onu dünya hapishanesinden azâd ederek ahrâr mertebesine ulaştırır ve kişi ebediyyen emanullahda sâkin olur.¹⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî konuyla ilgili olarak öncelikle iflâsı fıkhen tanımlamakta sûrî iflâsa mukabil sûfilerin fakr mertebesini zevkan idrâk etmeleri ile ulaştıkları mertebenin de iflâs-ı mânevî şeklinde tanımlandığını belirtmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Hikâyenin tamamı için bk. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 2/585-740.

¹⁰⁷ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 2* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1721), 37b.

¹⁰⁸ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 2/107.

¹⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4/221.

Ahmed A. Konuk aynı beyitlerin şerhinde iflâsı mecâzî ve hakîkî iflas olmak üzere ikiye ayırır. İflâs-ı mecâzî kulun kendisi de dâhil olmak üzere sahip olduğu her şeyi “bugün mülk Allah'ındır” âyetince Hakk'a irca etmesi ve bu sûretle kendisini müflis görmesi ve tabiat hapisanesinden kurtulmasıdır. İflâs-ı hakîkî ise abdin mecâzî varlığı dâhil eşyayı müstakil bir varlık olarak görmesi ve tasarruf ve temellük davasında bulunmasıdır ki bu durumda iflas-ı mecâzisi sabit olmadığından tabiat kaydında şeytan gibi hapis kalmasıdır.¹¹⁰

3.3. Sarhoşluk ve Had Cezası

Şâri'in dini alanda vaz' ettiği bir takım emir ve yasaklar mevcuttur. Vaz' edilen kurallara muhalif hareket etmek günah olmakla birlikte bazı yaptırımları da beraberinde getirmektedir. Tabiatı itibariyle her ihlal aynı tür cezayı gerektirmemek, kemmiyeti ve keyfiyeti nasslar tarafından belirlenen cezalarla birlikte belirlenmeyen cezalar da bulunmaktadır. Sınırını nassların tayin ettiği cezalar *had* cezası olarak adlandırılır ve sarhoşluk had cezaları arasında yer almaktadır.

Mevlânâ içkinin herkese haram olmasının hikmetini *Mesnevî*'nin 4. cildinde dile getirmektedir.¹¹¹ Maddî ve mânevî şarabı söz konusu beyitlerde birbirinden ayıran Mevlânâ her kendinden geçişin kötülüğe yol açmadığını belirtmekle birlikte çoğunluğunun kötülüğe yatkınlığından dolayı şarabın herkese haram kılındığını ifade etmektedir. Nitekim Şem'î Efendi söz konusu beyitleri şarabın haramlığını kesin hükme bağlayan Mâide sûresinin 90. âyetini iktibasla şerh etmektedir.¹¹² Ankaravî öncelikle beyitler münasebeti ile içkinin tadrîcen haram olma sürecini detaylı bir şekilde özetlemekte ardından bâde-i zâhirî gibi bâde-i manevînin de içenler üzerinde farklı tecelliler oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili olarak hikâyede Hz. Rasûle kafa tutan muteriz Araba karşılık Bâyezid-i Bistâmî ile cenk ve cidâle tutuşan müridlerini örnek vermektedir.¹¹³ A. Avni Konuk Ankaravî'nin şerhinde şarabın haram edilme sürecine dair aktardıklarını özetlemektedir. Bununla birlikte o da şarabı ikiye ayırmaktadır. İlki üzüm şirasından yapılan şarap iken diğeri enbiya ve evliyânın kendi tâbilerine mânen verdikleri ilâhî aşk şarabıdır. İkisi arasındaki fark ise sûrî şarabı içmek kişinin iradesi ile gerçekleşirken mânevî şarabın içilmesi

¹¹⁰ A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 3*, haz. Osman Türer vd. (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2005), 187.

¹¹¹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 4/2155-2158.

¹¹² Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 4* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, 204), 174a.

¹¹³ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 4/486.

içenin iradesine tâbî olmayıp, insân-ı kâmilin hâlinin aksidir. İlkinin cezası zâhir had iken ikincisinin cezası mânevîdir.¹¹⁴

Yukarıdaki örnek dışında *Mesnevî*'de sarhoşluk ve hükümlerine dair konular tasavvufî açıdan "sekr" kavramını açıklamak üzere kullanılan teşbih unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sekr ıstilahta kuvvetli bir vârid sebebiyle sâlikin kendinden geçmesini ifade ederken sekr ile mukayese edilen sahv kendinden geçme hâlinde sonra sâlikin hislerine dönmesi hâlidir.¹¹⁵ Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinden itibaren sûfiler sekri tanımlamaya çalışmışlar bilhassa hicrî 3. yüzyıldan itibaren "sekr" ve "sahv" kavramlarını üzerinde ihtilafların olduğu bir tartışma zemînine çekmişlerdir.¹¹⁶ Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine döndüğümüzde onun sekr kavramı üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür.¹¹⁷ Mevlânâ;

"Kara dalgası, bizim kuruntularımız, anlayışımız ve fikrimizdir. Deniz dalgası ise mahv, sekr ve fenâdır. Sen bu sekrde oldukça o sekrden uzaksın. Bundan mest oldukça o kadehten nefret eder durursun"¹¹⁸

beyitlerinde tasavvufî açıdan sekri tanımlamakta ilâhî aşk sarhoşluğunu; zâhirî, aklî ve vehmî tüm sarhoşluklardan ayırmaktadır. Zahîrî sarhoşluk etrafında oluşan fikhî hükümler *Mesnevî*'de Mevlânâ'nın mânevî sekri tanımlamak noktasında başvurduğu mecâzî sembollere dönüşmüştür. Konuyla ilgili olarak "*Mademki beni sarhoş ettin, had vurma bana! Şeriat, sarhoşlara had vurmaz. Aklım başıma gelsin de o vakit döv!*"¹¹⁹ beytinde sarhoşa ancak ayıldıktan sonra had vurulabileceği gibi ancak klasik fıkıh kitaplarında yer alan ince bir ayrıntıya dikkat çekmektedir.¹²⁰ Nitekim klasik kaynaklarda had cezasından maksadın kişiyi o günahattan uzaklaştırmak olduğu, sarhoşun ise aklî melekelerini tam kullanamadığı, neşe ve eğlence içinde olduğu için acıyı hissetmeyeceği, dolayısıyla cezanın ana amacını gerçekleştirilemeyeceği ifade edilerek had cezasının ancak kişi ayıldıktan sonra uygulanabileceği ifade edilmiştir.¹²¹ Sarhoşa sarhoşken had vurulamayacağı hükmünden hareketle Mevlânâ sâlikin sekr hâlini tavsîf yoluna gitmiştir. Mevlânâ'ya göre sekr hâlindeki

¹¹⁴ A. Avni Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 8*, haz. Safi Arpaguş vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 99-100.

¹¹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 478.

¹¹⁶ Sekr ve sahv tartışmaları için Bk.Mehmet Uyar, "Sekr-Sahv Ekseninde Sûfî İhtilafları: 3-4/9-10. Yüzyıllar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (2024), 89-122.

¹¹⁷ Şeyda Öztürk, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi* (İstanbul: İSAM, 2011), 462-464.

¹¹⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 1/575-576.

¹¹⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 5/4202-4204.

¹²⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/355; el-Mevsılî, *el-Muhtâr*, 148.

¹²¹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ğadîr* (Dâru'l-Fikr, ts.), 5/309.

sâlik aşk-ı ilâhî şarâbını bizâtihi lütuflar padişahının elinden içmiştir. Sâlikin sekrî mahbûbun tercihi olduğundan sekrinde mazûrdur ve kendi ihtiyârı ile ayrılması mümkün değildir. Ona göre Hak'kın mestleri bizâtihi lütuflar padişahı tarafından mestliğe erişmiş ve sevgilinin aşkında sahva imkân vermeyen bir mahva ulaşmışlardır.

Mesnevî şârihleri Şem'î Efendi, Ankaravî, Tâhirü'l-Mevlevî ve A. Avni Konuk beyitle ilgili tasavvufî yorumlarına geçmeden öncelikle fıkhî bir terim olarak haddi açıklamakta ve sarhoşa had cezasının uygulanmaması hükmünü izâh etmektedirler. Tasavvufî açıdan söz konusu beyitlerin ise cemâl tecellîsi ile mânen sekran olmuş insan-ı kâmilin kendi hâlini tavsîf eden bir çerçevede şerh edildiği görülmektedir.¹²²

Mevlânâ'nın sekr makamını tanımlama çerçevesinde sarhoşluk hükümlerinden örnek verdiği bir diğer husus sarhoşun boşamasıdır.¹²³ Mevlânâ *Şehirlinin Köylüye Ziyareti* hikâyesinde âriflik ve âşıklıktan dem vuran köylünün cümleleri içinde bu hükmü bir temsil olarak getirmektedir. Sarhoşun boşamasının fikhen geçersizliğine benzer olarak müddeî de kendisini Hak'kın mesti olarak takdîm etmekte ve kendi bâtlı hâlini bu fıkhî hüküm üzerinden delillendirmeye gitmektedir.

İslâm hukukunda sarhoşun boşaması meselesi incelendiğinde temelde ikili bir ayrımın yapıldığı görülmektedir. İlk olarak meşru bir şeyi tüketme, ikrah veya zarûret sebebiyle ya da sarhoş edici olduğu bilmeden bir şey tüketilmesi neticesinde sarhoş olan kişinin boşaması geçerli değildir. İkinci durumda ise haram olan içeceğin rızayla tüketilmesi sonucunda sarhoş olan kişinin boşaması Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî müçtehitlerin çoğunluğuna göre geçerlidir.¹²⁴ Fakat Hanefîlerden Tahâvî ve Kerhî, Şâfiîlerden Müzenî'nin de bulunduğu bir grup müçtehide göre niyetin geçerliliği akla bağlı olduğu için sarhoşun boşaması geçerli değildir.¹²⁵

Mesnevî şârihleri öncelikle beyte konu olan hükmü fıkhî zeminde ele almayı tercih etmişlerdir. Şem'î Efendi konuyla ilgili hükmün beyitte Şâfiî mezhebine göre yer aldığını belirtmektedir.¹²⁶ Ankaravî sarhoşun talak ve bey'inin geçerliliği konusunun ihtilafı oluşuna değinmekte söz konusu hükümleri önce Şâfiî ardından Hanefî mezhebine göre

¹²² Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 5* (Dârü'l-Mesnevî, 205), 446b; Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 5/871; Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9/208; Konuk, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 10*, 623.

¹²³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, 3/671-676.

¹²⁴ Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 311.

¹²⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/224.

¹²⁶ Şem'î, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 3* (İsmihan Sultan, 272), 56b.

açıklamaktadır. Ayrıca bu durumun zecr koşuluyla istisnası bulunduğunu *Sadrüşşerâ'dan* (ö. 747/1346) naklen aktarmaktadır.¹²⁷

Mevlânâ mânevî sekri her ne kadar zâhirî sarhoşluk ve hükümleri üzerinden izah etse de devam eden beyitlerde bu hükümleri kullanarak mestlik davâsında bulunan müddeîlere karşı okuyucularını uyarmaktadır. Ona göre her dâvâ sahibi dâvâsıyla sınanacaktır. Nitekim şarihler de aşk-ı ilâhî ile mest olduğunu iddia eden birinin kendi durumunu zahîrî sarhoşluk hükümlerine kıyas ederek “Ben ilâhî aşk sarhoşuyum tekliften mâzûrum” söylemini asla kabul etmemektedirler. Böylesi bir iddia tasavvuf yolunda bir dâvâdır, tarîkat ve feyze engeldir, kişinin yalan ve hilesine işarettir.

Sonuç

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî'si* yazıldığı günden itibaren tasavvuf sahasının yetkin bir sözcüsü olarak elden ele dolaşmaktadır. Her yüzyılda anlaşılması ve faydasının genelleşmesi ümidiyle üzerine birden fazla şerh kaleme alınmıştır. *Mesnevî* hakkında “Bizim *Mesnevî*imiz vahdet dükkânıdır. Vahdetten gayrı ne geldiye o puttur” tarifini yapan Mevlânâ ilâhî tevhid ve nebevî hakîkati hikâyeler örgüsünde ve mesnevî tarzında bir zarfın içinde sunmuştur. Bu zarfın içinde ise tasavvuf başta olmak üzere tefsir, hadis, siyer, fıkıh, dinler tarihi gibi temel İslâmî bilimler çatısı altında sayılabilecek birçok ilmî alanın bilgileri ustaca harmanlanmıştır.

Yaklaşık 25.700 beyit ve altı ciltten oluşan *Mesnevî*'de Mevlânâ'nın İslâmî ilimlere olan derin vukûfiyeti ve ilmî müktesebâtını tahlil etmek disiplinler arası çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Daha önce kaleme alınan *Câmiül-âyât*, *Mesnevî Hadisleri*, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî* isimli eserler bu çalışmaların ilkleri olması nedeniyle önemlidir.

Mesnevî'de verileri ile yer alan ve tasavvufî hakikatlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere yer alan ilmî sahalardan birisi de fıkıhtır. Şüphesiz bunda Hz. Mevlânâ'nın tarih ve tabakat kitaplarının da teyîd ettiği fıkıh alanındaki yetkinliğinin etkisi vardır. Yaşadığı dönemde şer'î ilimlerde iyi yetişmiş bir âlim olarak bulunan Mevlânâ ders verdiği medresesinde gündelik meseleleri için kapısına gelenleri geri çevirmeyerek fetva kapısını açık tutmuştur. Bununla birlikte mezhep taassubundan uzak durduğu, problemlere uzlaştırmacı bir üslup ile yakınlaştığı görülmektedir. Mevlânâ'nın şer'î konulara vukûfiyeti *Mesnevî*'de gündelik hayatın gözlenebilir hukukî olay ve problemlerini tasavvufî bir mesel olarak getirmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili beyit ve hikâyeler

¹²⁷ Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, 3/119.

incelendiğinde Mevlânâ'nın ancak alan uzmanları tarafından detayları bilinebilecek birçok hukuki konuya vâkıf olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi söz konusu hukuk kâideleri ile tasavvuf ilminin yöntem ve erkânı arasında kurmuş olduğu benzerlik köprüsüdür. Öyle ki Mevlânâ söz konusu fikhî hüküm ve konuları *Mesnevî'*de tarikat ve tasavvuf yolculuğu içinde bulunan sâliklerin hâl ve seyr u sülûkleri içinde müşkilleri çözen güçlü teşbihlere dönüştürmüştür. Bununla birlikte yazıldığı günden itibaren *Mesnevî'*nin anlaşılmasına hizmet eden *Mesnevî* şerhlerinin bu noktada taşımış oldukları haklı misyon gözardı edilmemelidir. Osmanlı *Mesnevî* şerh geleneği içinde yer alan şârihlerin beyitlerin tasavvufî yorumları kadar fikhî hüküm ve konulara var olan hâkimiyetleri dikkat çekicidir. Zîrâ Mevlânâ kadar onun eserine şerh kaleme alan *Mesnevî* şârihlerinin de beyitler zımında yer yer gizli kalan fikhî hükümler üzerinde derin mütâlaalarda buldukları gözlemlenmektedir. Söz konusu şerhler sâyesinde beyitlerde bulunan tasavvufî konuların hangi yönden söz konusu fikhî hükümlere benzetildiği açıklık kazanmaktadır.

Öyle ki ruhların elest misâkında Hak ile ilâhi yakınlığı; kâtilin diyetinin öncelikle âkilesine düşmesi hükmünden hareketle izah edilmeye çalışılmıştır. Fakr-ı hakîkîye ulaşmış sâlikin elde etmiş olduğu mânevî hürriyet, fıkhîta iflası ilan edilen müflisin hapiste tutulmama hükmünden hareketle ortaya konmuş ve bir mânada amelleri mukabelesinde sevap kaydında olmayan sûfilere niçin “müflisûn” ismi verildiğine açıklık getirilmiştir. Seyr u sülûke niyetlenen sâlik adayının kâmil bir mürşid bulma konusundaki temkin ihtiyacı; alışverişte aldanma korkusu ile muhayyerlik hakkını kullanan alıcının durumu üzerinden anlatılmıştır. Aradığı halde kâmil bir mürşid bulamayan ve bu konuda aldanan sâlikin durumu; istisnâî bir durum olarak gece taharrî yaptığı halde kible tayîni geçerli olan yolcu örneği üzerinden işlenmiştir.

Şu bir gerçek ki *Mesnevî'*de var olan ilmî zenginliği taliplerine aktarma misyonunu taşıyan *Mesnevî* şârihlerinin şer'î ilimler başta olmak üzere birçok bilgi sahasına vâkıf olması zorunludur. *Mesnevî'*de Mevlânâ'nın fikhî müktesebatı, fıkıh ilminin görünürlüğü ve tasavvufî anlatımda rolü açısından ortaya koyulan bu çalışma Mevlevîlik câmiâsında şifâhen aktarılan ve *Mesnevî*hanlık için en az on dokuz ilimden icâzet sahibi olunmasına dair rivâyetin haklılığını teyit etmektedir. Öte yandan benzer şekilde *Mesnevî*-Kelam, *Mesnevî*-Siyer-i Nebî ve *Mesnevî*-Dinler Tarihi ile irtibatını kuran çalışmaların yapılmasını *Mesnevî'*nin zengin anlam dünyasını keşif açısından bir öneri olarak sunmaktadır.

Kaynakça/References

- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Akdemir, Hikmet. *Mesnevî'de Kur'an Yorumları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Alî al-Ḥafîf. *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri: Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku*. çev. Rahmi Yaran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 4. baskı., 2018.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Minhâcü'l-fukarâ: Melevî Adab ve Erkanı Tasavvuf İstilahları*. haz. Safi Arpaguş. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Şerh-i Mesnevî*. 7 Cilt. Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1841.
- Apaydın, H. Yunus. "Muhayyerlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/25-30. Ankara: TDV Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayyerlik>
- Arabacı, Caner. "Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya". *Selçuklu Devri Konya Medreseleri*. 159-256. Konya: Konya Ticaret Odası, 2023.
- Arpaguş, Sâfi. "Batı'da Mevlânâ ve Mevlevîlik Bibliyografyası". *İSTEM* 10 (2007), 319-344.
- Beytur, Mithat Bahari. *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2001.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017.
- Bulut, Ali. *Belâgat*. İstanbul: İFAV Yayınları, II. Baskı., 2014.
- Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's- Sâdır, 1993.
- Eflâkî, Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım., 2016.
- Feridun b. Ahmed. *Sipehsâlâr Risalesi*. çev. A. Avni Konuk. haz. Tahir Galip Seratlı. İstanbul: Elest Yayınları, 2004.
- Fürûzanfer. *Mevlânâ Celâleddîn*. çev. Feridun Nafiz Uzluk. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005.
- Fürûzanfer, Bedüzzaman. *Ehâdis-i Mesnevî*. Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 2. Basım., 1968.
- Gül, Halim. *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Güler, Mehmet Nuri. "Mesnevî'deki Bazı Ahkâm Âyetlerinin Yorumu Işığında Fıkıh ve Tasavvuf'un Bilim Kuramı'na Ait Genel Bir Değerlendirme". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18 (2007), 199-213.
- Güllüce, Hüseyin. *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Gürer, Dilaver. *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri*. Konya: MEBKAM Yayınları, 2007.
- Hoca Emin Efendizade Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. çev. Raşit Gündoğdu - Osman Erdem. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım., 2020.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. b.y.: Dâru İhyâ'i-l Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. Dâru'l-Fikr, ts.

- Kahraman, Abdullah vd. *İslam İbadet Esasları*. İstanbul: Ensar, 2018.
- Karaismailoğlu, Adnan vd. *Mevlana Bibliyografyası*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar, 17. Basım., 2014.
- Koçak, Muhsin vd. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 3*. haz. Osman Türer vd. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2005.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 5*. haz. Selçuk Eraydın vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 6*. haz. Selçuk Eraydın vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 8*. haz. Safi Arpaguş vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 9*. haz. Mehmet Demirci vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 10*. haz. Mehmet Demirci vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Konuk, A. Avni. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 11*. haz. Dilâver Gürer vd. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-muğnyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Hicr Li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993.
- Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-. *el-Muğnî*. b.y.: Mektebetü'l Kahire, 1968.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye*. thk. Talâl Yusûf. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî*. çev. Veled Çelebi İzbudak. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2018.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-Muhtâr*. thk. Orhan Çeker. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l Kütübi'l Arabiyye, 2014.
- Muhammed Ebû Zehra. *Fıkıh Usûlü İslam Hukuku Metodolojisi*. çev. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 13. Basım., 2017.
- Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- Önder, Mehmet vd. *Mevlânâ Bibliyografyası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974.
- Öztürk, Şeyda. *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*. İstanbul: İSAM, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l Marife, 1414.
- Şem'î. *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 2*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1721, 198a.

- Şem'î. *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* 3. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 272, 334a.
- Şem'î. *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* 4. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, 204, 354a.
- Şem'î. *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* 5. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî, 205, 450a.
- Şem'î. *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* 6. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Molla Ârif-Molla Murad, 38, 591b.
- Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me ânî elfâzi'l-Minhâc*. b.y.: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, 1994.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî Şerhi*. 17 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2014.
- Taşköprüzade Ahmed Efendi. *Miftâhu's-saâde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû âti'l-ulûm*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Tekin, Mustafa. "Mevlânâ Bibliyografyası". *İSTEM Dergisi* 10 (2007), 345-398.
- Tokgöz, Ümmügülsüm. *İsmâil Rûsûhî Ankaravî'nin Câmiu'l-âyât'ı: Metin-inceleme (Vr. 96b-179b)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Uyar, Mehmet. "Sekr-Sahv Ekseninde Sûfî İhtilafları: 3-4/9-10. Yüzyıllar". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (2024), 89-122.
- Vehbe ez-Zühaylî. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* 1. çev. Y. Vehbi Yavuz. İstanbul: Risale Yayınevi, 2018.
- Vehbe ez-Zühaylî. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* 6. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risale Yayınevi, 2018.
- Vehbe ez-Zühaylî. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* 8. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risale Yayınevi, 2018.
- Yardım, Ali. *Mesnevî Hadîsleri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2008.
- Yıldırım, Mustafa. "Hukuk Ahlâk İlişkisi Bağlamında Tasavvuf ve Mesnevî". *Sûfi Araştırmaları* 1/1 (2010), 9-16.
- Yılmaz, Arzu. "2007 Unesco Mevlânâ'yı Anma Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik İle İlgili Yayımlanmış Türkçe Eserler Bibliyografyası". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2015), 225-240.
- Zeydân, Abdülkerim. "İslâm Hukukunda Zaruret Hâli I". çev. Hayreddin Karaman. *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 13/3 (1974), 162-175.

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

Şırnak University
Journal of Divinity Faculty

ISSN: 2146-4901
e-ISSN: 2667-6575

YAZAR KATKI ORANI BEYANI
(AUTHOR CONTRIBUTION STATEMENT)

Makale Bilgisi (Article Information): *Tasavvufî Anlatımda Fıkhî Motifler: Mevlânâ'nın Mesnevî'si Örneğinde*

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi (<i>Showing Author Contributions in the Article as Percent</i>)		1. Sorumlu Yazar (Responsible Author)	2. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)	3. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması	Conceiving the Study	%60	%40	
Veri Toplanması:	Data Collection	%60	%40	
Veri Analizi	Data Analysis	%60	%40	
Makalenin Yazımı	Writingup	%60	%40	
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Submission and Revision	%60	%40	

Not(e): Belgenin imzalı asıl nüshası dergi süreç dosyalarında mevcuttur (*The signed original copy of the document is available in the journal process files archive*).